

II. LEKSIKOGRAFSKI POSTUPCI

UDK 808.62-3
Izvorni znanstveni članak
Primljeno XII/1993.

Branka TAFRA
Zavod za hrvatski jezik HFI, Zagreb

LEKSIKOGRAFSKI POSTUPCI

Za sve faze rada na rječniku leksikografski postupci moraju biti unaprijed zadani. Upozorava se na važnije postupke koje treba razraditi već u uputama za obradu rječnika.

Hrvatska unatoč bogatoj leksikografskoj tradiciji još nema najosnovnije rječnike, među koje svakako na prvom mjestu dolaze jednojezični opći objasnidbeni rječnici suvremenoga književnog jezika, kojih je korisnički krug najveći, pa otuda i prijevika potreba za njima. Postoje već i projekti za njihovu izradu, neki su poslovi u toku, pa je pravi trenutak da se i progovori o takvim djelima.

Iako su pred leksikografima na dugom leksikografskom putu od antičkih glosa do elektroničkih rječnika stajali različiti zahtjevi, danas je jasno da u leksikografskoj praksi više nema mjesta za apsolutnu dominaciju leksikografske intuicije, za rješavanje većine problema u hodu i svođenje rječničke obrade na pojedinačne probleme. Zahvaljujući razvoju leksikografske teorije i golemom iskustvu u leksikografskom svijetu, moguće je i u nas utvrditi teorijski sustav leksikografskih postupaka prije bilo kakva konkretna posla na rječniku.

Premda je svaki rječnički članak samostalna cjelina, nužno je izgraditi takve kriterije izrade rječnika da se postigne visok stupanj ujednačenosti kako bi i rječnik bio jedna zaokružena cjelina. Stoga za sve faze rada leksikografski postupci moraju biti unaprijed razrađeni da bi istovrsni leksikografski elementi bili na isti način prezentirani rječnikom.

Rječnici se obično rade timski, a to znači da svi koji sudjeluju u poslu ne moraju imati jednako mišljenje o njemu, pa je i to razlog da se svi postupci izrade rječnika dogovore unaprijed, dakle da se zada proces i način rada na rječniku kao što se to radi u proizvodnji materijalnih dobara. Čak i više, jer predviđanje u izradi rječnika mora ići tako daleko da se prije starta obrade mora znati i tip slova (masno, kurziv, kurent) kojima će se rječnik tiskati, dok se u proizvodnji predmeta ne mora predvidjeti njegova ambalaža.

Budući da je jednojezični opći rječnik namijenjen širokom krugu korisnika, to će

njegov opseg odrediti izbor korpusa. Izrada manjega, priručnoga rječnika može biti eventualno napametna, tj. bez korpusa, kompilacija postojećih, a izrada većega (više-sveščanoga, ali i jednosveščanoga koji bi imao oko 100 000 natuknica) mora se zasnivati na korpusu, koji u ovom slučaju treba obuhvaćati tekstove svih stilova.¹ U nas je bio običaj da se najprije ispisivala građa za rječnik, a potom su se radile upute za obradu, ako su se radile. Kada smo se odlučili kakav rječnik kanimo raditi, treba najprije napraviti što kvalitetnije upute za obradu, a tek potom krenuti ispisivati građu. Dobrim ispisom uvelike će se olakšati obrada. Samo na osnovi detaljnih uputa može se znati hoće li ispisivači ispisivati glagolske pridjeve trpne pod glagolskom natuknicom ili pod pridjevnom, hoće li dvočlane termine ispisivati pod dvočlanom natuknicom ili jednočlanom i pod kojom, hoće li priloge motivirane pridjevom ispisivati kao samostalne natuknice ili pod pridjevom, hoće li ispisivati vlastita imena, ako hoće, onda koja dolaze u obzir, hoće li supletivne oblike ispisivati posebno, kojih će se kriterija držati pri ispisu frazema. To sve ovisi o koncepciji rječnika, a ona se najbolje vidi po uputama za obradu. Tek na osnovi njih prave se upute za ispisivače koje obuhvaćaju kriterije izbora riječi, lik natuknice, opseg leksikografskoga konteksta i kratice izvora.² Načelno to vrijedi za svaki rječnik, pa i za onaj koji se radi uz pomoć računala, samo se metode i sredstva prikupljanja građe za rječnik, bila to klasična kartoteka s listićima ili računalna datoteka, ponešto razlikuju.

Mi smo odgajani na Akademijinu *Rječniku* koji je u nedostatku drugih rječnika bio izvor za sve jezične podatke. Ne bismo sada trebali postavljati prevelike zahtjeve da i novi opći rječnici zamijene sve druge specijalne rječnike, pa čak i druge jezikoslovne priručnike. Naravno da oni ne mogu biti ujedno i gramatika, i etimološki rječnik, i rječnik posuđenica, i terminološki rječnik i štošta drugo, ali da u njima možemo naći nešto od toga, to se razumije. Pitanje je samo u kojem opsegu i na koji način prikazano. Svakako će jednosveščani rječnik imati manje, na primjer, gramatičkih podataka, a višesveščani više.

Ako smo dobro razradili koncepciju, napravili detaljne upute za obradu i za ispis, pomno odabrali korpus za ispis, kvalitetno ispisali građu, dobro organizirali posao, raspravili ogleadni primjerak, tek tada možemo početi obrađivati. Na osnovi leksikografskoga iskustva nameće se preporuka da u početnoj fazi obrađivači raz-

¹ U Zavodu za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u toku je »kompilacija većeg korpusa suvremenog hrvatskog jezika koji će obuhvatiti do 10 milijuna riječi« (Bratanić 1992. 149), u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU postoji tzv. Maličina kartoteka (kartoteka koja je radena za Rječnik Matice hrvatske), a u Zavodu za hrvatski jezik upravo je u toku ispis građe koja bi dopunila tu kartoteku. Kako Hrvatska nema ni materijalnih sredstava ni toliko znanstvenih radnika da se radi paralelno, a kako ima velike potrebe za različitim rječnicima, bilo bi prijeko potrebno stvoriti jedan velik korpus (opredjeljujući se za korpusnu leksikografiju) koji bi kao općenacionalno dobro bio osnova za izradu hrvatskih rječnika, ali i kao osnova za mnoga jezikoslovna istraživanja.

² To mogu biti i upute za lematizaciju korpusa tekstova u računalu, ali se uvijek radi o načinu utvrđivanja abecedarija. Kriteriji će, naravno, ovisiti o tipu rječnika koji ćemo izrađivati.

mijene svoju obradu i da se pažljivo rasprave sve nejasnoće i otklone neujednačenosti, odnosno da se obrada što više uskladi i ujednači. To, naravno, ne isključuje više redakcijskih razina, koje se također unaprijed odrede.

U fazi planiranja moguće je utvrditi gotovo sva načela obrade tako da broj problema koji se rješava u toku obrade bude zanemariv. Bitno je odrediti popis elemenata leksikografskoga opisa i strukturu rječničkoga članka jer je to okvir leksikografskih postupaka. Korpus nas uvijek može iznenaditi svojom nepredvidljivošću i to je mjesto leksikografske slobode i snalažljivosti, odnosno njegove kompetencije izvornoga govornika. No, svaka, pa i najmanja promjena u postupcima, od obične tehničke promjene kao što je promjena kratice ili tipa slova, ima velike posljedice jer zahtijeva preinake u cijelom rukopisu.

Pretpostavljam da rječnici koji se rade ili koji će se raditi neće biti strogo preskriptivni, pogotovo to neće biti višesveščani, unatoč jakim težnjama za strogim normiranjem leksika, što prevladava u zadnje vrijeme i u našoj javnosti i u jezikoslovnim krugovima. Rječnici koji se rade na osnovi korpusa najčešće su deskriptivno-preskriptivni. Ako i novi rječnici budu takvi, leksička se norma neće očitovati toliko po izboru lijeve strane rječnika koliko po upotrebi odrednica (kvalifikatora). Zbog toga će trebati u planiranju utvrditi odnos prema dijalektizmima, neologizmima, arhaizmima, žargonizmima, posuđenicama, tuđicama i nazivima. Leksikografi se nerijetko razlikuju kada se povede rasprava o mjestu takva leksika u rječniku književnoga jezika. Kada se utvrdi status tih leksičkih slojeva u rječniku, tada se može razraditi i način njihove obrade. Također je potrebno znati moraju li se obrađivači držati samo svoje kartoteke ili im se dopušta i u kojim slučajevima da iskoriste svoje znanje jezika te da unesu novu natuknicu ili novo značenje.

Jedan od najsloženijih poslova jest određivanje kriterija za lijevu stranu rječnika. Pri tome ne mislim na kriterije nizanja, abecedni ili možda po pojmovnim ili tvorbenim mikrosustavima, nego na probleme određivanja koje će riječi imati status natuknice (s leksikografskoga, a ne sa standardološkoga stajališta) i kakav će njezin lik biti. Hoće li kao natuknice dolaziti leksičke jedinice veće i manje od riječi može biti odluka tehničke naravi, ali načela po kojima se takve jedinice unose nije uvijek lako odrediti. Posebno to vrijedi za višečlane natuknice kod kojih je jedino ako su posrijedi toponimi lakše donijeti odluku. Kriterij za rješavanje dileme »jedna ili dvije natuknice« može se svesti na konstataciju da svaka nova riječ³ dolazi kao natuknica, a to znači da će svaki homonim imati svoju natuknicu, ali će i svaka riječ koja pripada drugom leksičko-gramatičkom razredu imati svoju natuknicu.

Za ilustraciju pogledajmo natuknički niz ¹*pūt*, ²*pūt*, ³*pūt*, ⁴*put*, ⁵*put* iz Anićeva *Rječnika*. Značenja 'utrt dio zemlje koji služi za prolaženje i kretanje', 'prostor po kome se ili kroz koji se odvija kretanje ili javni promet', 'smjer kretanja, aktivno-

³ Ovdje mislim na riječ u paradigmatskom smislu, a ne u sintagmatskom, odnosno, ako se držimo leksikološke razine, samo leksem može u rječniku zauzimati mjesto natuknice, a nikako aloleksi, osim u izuzetnim slučajevima (npr. supletivni oblici).

sti, razvitka'..., koja su navedena pod ¹*pūt*, te značenje 'putanja (~ nebeskog tijela)', navedeno pod ²*pūt*, trebaju biti obuhvaćena jednom natuknicom — *pūt*, jer se ne radi o homonimima nego o višeznačnoj riječi, a značenja 'boja kože', 'tjelesnost'... drugom — *pūt*,⁴ jer je to druga riječ, koja se razlikuje od prve izrazom i značenjem koje se ne preklapa sa značenjem prve riječi. Razlika po rodu ovdje je sporedna.⁵ Četvrta i peta natuknica nemaju gramatičke odrednice vrste riječi, ali u zagradama stoji da je jedna u prijedložnoj, a druga u priložnoj funkciji, iako funkcija riječi nije razlog za uspostavljanjem nove natuknice. No, uzmimo da je jedno prijedlog, a drugo prilog i to je dovoljan razlog da svaka od tih riječi bude obrađena u zasebnom članku.

Na istom primjeru možemo vidjeti i problem obrojčavanja natuknica. Kako su prva dva primjera zapravo jedna riječ jer se značenja preklapaju, a *pūt* u tom nizu nije u homonimnom odnosu ni s jednom drugom (u nizu nema ni jedne druge riječi koja bi imala jednak izraz, dakle jednak fonemni i prozodemni slijed), ne treba je obrojčati. Isto vrijedi i za drugu natuknicu *pūt*.⁶ Zadnje dvije nemaju naglasak, ali pripadaju dvama leksičko-gramatičkim razredima, pa ni one nisu u homonimnom odnosu te ni njih ne treba obrojčati. Izlazi da bi trebalo uspostaviti umjesto pet četiri natuknice i da ih ne treba obrojčati. Obrojčavanje natuknica mora se temeljiti na čvrstim kriterijima jer se baš u tom postupku lako uočavaju različiti leksikografski pristupi ili, pak, njihova odsutnost. Kada je riječ o općem rječniku hrvatskoga književnog jezika, polazimo od pretpostavke da su natuknice svakako akcentirane. U tom slučaju jedini kriterij za obrojčavanje treba biti homonimni odnos među natuknicama. Pritom je važno da se jasno definira što se u konkretnom rječniku smatra homonimom, odnosno da se razgraniči homonimija od polisemije i da se ne poistovjećuju homonimija i homografija.

Pitanje jedne ili dviju natuknica postavlja se i pri utvrđivanju što je samo nova funkcija neke riječi, a što nova riječ. Hoće li se *blizu* obraditi kao dvije natuknice ili *što* kao tri, odnosno jesu li u prvom slučaju dvije vrste riječi, a u drugome tri ili samo po jedna, mora se znati unaprijed tako da se ujednači obrada svih takvih riječi. Nije lako odgovoriti koje bi gramatičke pojavnice trebale imati svoju vlastitu natuknicu. U rječnicima⁷ se tako riječ *dvije* javlja kao natuknica jer se rodnom i padežnom paradigmom razlikuje od riječi *dva*. Zašto po tom kriteriju nije uspo-

4 Moglo bi se raspravljati o tom naglasku, ali to nije bitno za ovu temu.

5 Prva je muškoga, a druga ženskoga roda. Zbog ekonomičnosti dvorodne se imenice mogu obrađivati pod jednom natuknicom (npr. *bol*), ali ovdje se ne radi o dvorodnoj imenici.

6 Kada bi ta riječ imala jednak naglasak s prvom (dugosilazni), tada bi to bila dva homografa koji bi se kao natuknice obrojčali, ako bi bilo pravilo da se u rječniku obrojčavaju homografi. Ako se, pak, primijeni pravilo da se obrojčavaju homonimi, tada bi te dvije natuknice bile bez brojčanih oznaka jer nije zadovoljen kriterij identičnosti svih njihovih oblika (imaju različite padežne paradigme) da bi bile homonimi (usp. praksu u SSKJ).

7 Usp. Aničev *Rječnik* i Matičin *Rječnik*.

stavljena posebna natuknica i za riječi *jedna, lijepa, moja, ona*? U načelu se promjene gramatičke kategorije ne unose u rječnik na lijevu stranu, ali bi trebalo objasniti što se misli pod tim i ima li odstupanja od toga pravila. Takav je postupak potreban zato što granica između fleksije (promjena jedne riječi) i morfološke derivacije (izvođenje jedne riječi od druge) nije uvijek jasna.

Za neka su rješenja potrebna prethodna istraživanja, osobito u slučajevima kada je teško povući granice, na primjer koji oblik spada u paradigmatu neke riječi, a koji je leksikaliziran. Pridjev *zātūcan* 'nepopustljiv u svome uvjerenju; zadržt, zaostao' (Anićev *Rječnik*) pokazuje potpuni semantički otklon od glagola od kojega je tvoren. Uz semantičku analizu može se napraviti i provjera metodom supstitucije. Moguća je sinonimna zamjena opisnim pridjevom (*zadržt, zaostao, primitivan, prigup*) i moguća je zamjena toga pridjeva zavisnom rečenicom u kojoj se neće upotrijebiti glagol od kojega je tvoren (*Raspravljao sam sa zatucanim čovjekom / Raspravljao sam s čovjekom koji je nepopustljiv u svome uvjerenju*). Provjera je potrebna i kada se kolebamo je li glagolski prilog popridjevljen, što ćemo vidjeti na dva primjera. *Točimo osvježavajuća pića. Ova su pića vrlo osvježavajuća.* Glagolski prilog dolazi u funkciji atributa i predikata i ima padežne oblike, sve jednako kao i pridjev, pa zaključujemo da je preoblika zavšena. Ako postupimo jednako s nekim drugim glagolskim prilogom, uzmimo prilog *čitajući*, vidjet ćemo da nema ni padežne oblike niti ima jednaku sintaktičku ulogu kao prethodni primjer. Sve to dokazuje da tu nije riječ o leksikalizaciji gramatičkoga oblika. U nekim drugim slučajevima nešto je teže jer leksikograf neće naći očekivani odgovor u gramatici, u kojoj stoji ovakvo tumačenje: »Često se instrumental imenica upotrebljava u priložnom značenju pa se neki već smatraju priložima« (Babić 1986, 506). Tvorba riječi i nije dužna odgovoriti koji su to »neki« instrumentali i zašto baš oni. Da bi leksikograf znao jesu li riječi *časkom, časom, dijelom, greškom* prilozi ili imenice, potrebna su semantičko-gramatička istraživanja.

Kako danas rječnici više ne donose samo popis izoliranih jezičnih jedinica, nego im je zadaća da identificiraju značenja riječi upotrijebljenih u komunikaciji, očekuje se da hrvatski rječnik dade što više podataka o mogućnostima njihove upotrebe u suvremenom književnom jeziku, dakle osim akcenatskih i morfoloških podataka i sve mogućnosti sintagmatizacije. Upravo zbog složenosti gramatičke strukture hrvatskoga jezika složena je i odluka o tome koje gramatičke podatke unositi u rječnik. Leksikografi mogu veoma različito postupiti. Najjednostavnije je ne davati nikakve morfološke informacije o natuknici, osim podatka o vrsti riječi. Moguć je i takav pristup, ali polazim od mišljenja da su gramatika i rječnik, osobito opći objasnidbeni, dijelovi jednoga, integralnog opisa jezika (Апресян 1988, 31) i da rječnik hrvatskoga jezika treba davati i gramatičke podatke o riječi. Najekonomičnije bi rješenje bilo da rječnik, osobito jednosveščani, u dodatku sadrži razrađenu akcenatsku i morfološku tipologiju i da se uz natuknicu stavi samo broj pripadajućega akcenatskoga ili fleksijskoga tipa. Veliki rječnik mogao bi sadržavati maksimalan broj gramatičkih podataka. Pritom se za svaku vrstu riječi radi popis gramatičkih kate-

gorija koje se obavezno donose.⁸ Što se tiče morfoloških oblika, moguće je navoditi samo one koji su potvrđeni u korpusu ili uvijek određene (uobičajeni su dosad Gjd. u imenica, ž. r. u pridjeva, prezent u glagola itd.).

U manjem rječniku ili u onome srednjega opsega može se ekonomičnije postupiti pa sve one natuknice kojih definicija sadrži zapravo prikaz njihove tvorbe obraditi pod osnovnom riječju od koje su tvorene (umanjenice, uvećanice, glagolske imenice, odnosni pridjevi, glagolski vidski parnjaci, mocijski parnjaci...), naravno ako nije došlo do semantičke derivacije (primjerice kod umanjenice *bubnjić*). Obrada može biti i po tvorbenim grozdovima, ali i kombinirana, jer se tvorbeni kriterij može primijeniti samo za određene tipove izvedenica.

Moguće je i drukčije postupiti pa dati samo one podatke koji pokazuju odstupanje od određenoga gramatičkog tipa.⁹ Upute za obradu, na primjer, pridjeva mogle bi, držeći se toga načela, glasiti ovako:

1. Natuknički lik pridjeva koji se sklanjaju i po nominalnoj i po pronominalnoj deklinaciji jest Njd. m. r. nominalne deklinacije. Članovi paronimnih parova opisnih i odnosnih pridjeva imaju svaki svoju natuknicu, npr.

kùltūran pr. <-rna> *koji je prožet kulturom; uljudan...* /kulturno ponašanje/

kùltūrni pr. *koji se odnosi na kulturu...* /kulturne ustanove/

sùnčan pr. *koji je pun sunca...* /sunčan dan/

sunčani pr. *koji se odnosi na sunce...* /sunčana svjetlost/

2. Poimeničeni pridjevi imaju svoju natuknicu, npr. *mlāda, dōbro...* Pridjevi u ime-ničkoj funkciji (*crveni* su izgubili, o *pokojnome* samo najbolje...) obrađuju se pod pridjevnom natuknicom.

3. Pridjevni oblici navode se u ovim slučajevima:

a) Njd. ženskoga roda navodi se zbog akcenatske razlikovnosti, nepostojanoga *a*, te obezvučene i okrnjene osnove.

b) Njd. m. r. pronominalne deklinacije u opisnih pridjeva navodi se samo onda kada je razlika u akcentu (*stār/stārī, dūg/dūgī*), a kada je isti akcent kao u nominalnoj deklinaciji, ne navodi se zbog razlike u dužini koja je tipska.

c) Njd. m. r. komparativa navodi se u svim slučajevima promjene akcenta i osnove (pokraćena, jotirana, obezvučena osnova) (*skūp/skūplji, ljūbak/ljūpkiji*) i kada postoje dublete (*mřk/mřči, mřkiji*).

d) Supletivni komparativi imaju svoju natuknicu koja se upućuje na pozitiv: **bolji** → dobar.

Superlativi se ne navode.

Navedenim se uputama jasnije određuje natuknički lik pridjeva (primjenjuje se morfološki kriterij), a obrada se ljušti od zalihosnih gramatičkih podataka. Dalja

⁸ Tu se ogledaju posebnosti hrvatskoga jezika.

⁹ Gramatički opis u rječniku obuhvaća anomalije, kako tumači R. Katičić (v. njegov rad ovdje).

racionalizacija moguća je uvođenjem određenih simbola za sve tipske definicije, kao što je slučaj s odnosnim pridjevima.¹⁰

Svaka vrsta riječi traži posebnu razradu postupaka njezine obrade. To isto vrijedi i za svaki element rječničkoga članka (etimologiju, odrednice, definiciju, egzemplifikaciju...). Dobri rječnici drugih jezika mogu biti uzorom, ali i literatura koja razrađuje leksikografsku teoriju pruža moguća rješenja. No, neki će postupci biti specifični upravo za hrvatski rječnik, pa čak i za određeno vrijeme. Tako je danas, kada se leksički sustav hrvatskoga jezika čini prilično nestabilnim, teško odrediti upotrebu odrednica kojima se utvrđuje normativnost. Odluka hoće li neki sinonimi zadržati ravnopravan status ili će se dati prednost jednome (*upotreba/uporaba, izvještaj/izvješće, obrada/obradba...*) izazvat će neslaganje leksikografa, ali bi se ona trebala donijeti već u fazi planiranja.

Posebnu teškoću čini izbor i obrada nazivlja. Teško je odrediti granice između općepotrebna i terminološkoga leksika jer je jedan dio terminološkoga leksika ujedno i općepotrebna. Kada je leksikograf u dilemi, prednost treba dati općepotrebnom leksiku. Što se tiče izbora nazivlja za opći rječnik, vrijedi pravilo da je to ono nazivlje kojim se služi prosječno obrazovan čovjek ili koje je u njegovoj pasivnoj zalihni, odnosno koje je općepoznato. To je pravilo dosta rastezljivo jer je gotovo nemoguće sasvim razgraničiti općepoznato nazivlje od uskospecijalnoga. Za većinu naziva to je razgraničenje ipak moguće. Jasno je da *računalo* spada u prvo, a *alofon* u drugo nazivlje. No, da ne bi to razgraničenje ovisilo o subjektivnom osjećaju, najbolje je već pri izboru građe za rječnik odrediti koji će terminološki leksik ući u opći rječnik. U našem slučaju to bi u osnovi moglo biti nazivlje koje sadrže gimnazijski udžbenici (mislim prije svega na udžbenike opće gimnazije), znanstveno-popularna literatura i naravno ono koje se nalazi u tzv. lijepoj literaturi. Uskospecijalan leksik traži i uskospecijalnu definiciju, oko koje će se leksikograf namučiti, a prosječan korisnik ionako neće imati od nje neke koristi.

U nas opće rječnike rade jezikoslovci, ali bi bilo dobro da se u radne skupine uključe stručnjaci pojedinih struka, i to ne kao obrađivači, nego kao kontrolori već obrađenoga nazivlja. Kako u nazivlju najviše mjesta zauzimaju fitonimi i zoonimi, a načini definiranja se razlikuju od rječnika do rječnika, pa i unutar pojedinoga rječnika, neobično je važno da se razradi postupak njihove obrade. Često se u mjesto definicije navodi njihovo mjesto u sistematici jer je opisna definicija, osobito ako se uzimaju u obzir i metaforička značenja, mnogo zahtjevnija i jer postoji opasnost da svaki obrađivač različito shvati što bi trebao biti sadržaj takve definicije. Da bi obrada bila ujednačena, valja odlučiti kojom će se nomenklaturom obrađivači služiti ili koje će elemente semantičke strukture smatrati relevantnima za definiciju.

Leksikografu bi rješenja trebale pružiti druge lingvističke discipline, tako da on

¹⁰ Definijska formula *koji se odnosi na* zamjenjuje se određenim simbolom (obično nekim geometrijskim likom).

samo izabere najprihvatljivija. No, malo je takvih istraživanja koja bi vodila računa i o leksikografskoj iskoristivosti njihovih rezultata. U nekim se područjima ipak odmaklo. Tako su frazeološka istraživanja dala dovoljno rezultata da se leksikograf lako može odlučiti kako će obraditi frazeme. No, nedostaju istraživanja drugih leksičkih skupina za koje još nismo ni ustalili nazivlje, pa se govori o leksičkim skupinama, vezanima i nevezanima, o sintagmama, kolokacijama, izrazima, izričajima, lokucijama, idiomima, svezama, leksičkim jedinicama većim od riječi itd. Leksikografi dobro znaju koliko je teško lučiti slobodne od vezanih leksičkih skupina, što nam zorno pokazuje Zgusta (1991, 149) na primjerima različita stupnja "vezanosti": *lak teret, laka torba — laka večera, laka hrana — laka pješadija — laka ruka*. Kada se, pak, i utvrdi koje su skupine vezane, postoje, dakle, razlike i među njima, primjerice *bijela imela, bijela kuga, bijelo gledati...* Te bi se razlike trebale vidjeti u leksikografskoj obradi, ali je prije toga potrebno klasificirati vezane leksičke skupine, srediti pritom njihovo nazivlje i povući granicu između leksikalizacije i sintagmatizacije (*plava krv ~ plava vrpca*). Tek tada leksikograf može lakše odlučiti gdje će ih i kako obraditi. Najneekonomičnije je, pogotovu u malom rječniku, obrađivati ih pod svakim članom, kao što se već radilo.¹¹

Osim leksikoloških istraživanja nedostaju i gramatička koja bi leksikografima olakšala posao. To je razlog zašto u rječnicima nema razrađena postupka za obradu, primjerice, gramatičkih sveza (možemo ih nazvati i gramatičkim frazemima). Tu mislim na one leksičke skupine koje obavljaju funkciju neke vrste riječi (*s obzirom na to da, samo što, ma gdje, tako da, zato što...* u službi veznika; *u vezi sa, u tijeku, u usporedbi sa...* u službi prijedloga; *sve u svemu, tako reći, na sreću...* u službi čestica; *za svagda, od jutros, do danas...* u službi priloga; *ma što, bilo što, bilo koji, kakav bilo...* u službi zamjenica).

Ponekad je bolje primijeniti formalne kriterije nego raditi bez njih. Tako se može odlučiti da se svi frazemi obrađuju na kraju članka u svom odjeljku, iako na takav postupak ima ozbiljnih prigovora, ili da se svi dvočlani nazivi navode abecednim redom ili po abecednom redu struka. Međutim, koji god postupak leksikograf odabrao, moguće su kritike, ali, ono što je bitno, te postupke treba odrediti i objasniti ih korisniku rječnika kako bi on znao zašto je nešto upravo tako obrađeno i što može očekivati od rječnika.

Svaki rječnik traži velik novac, puno vremena i dosta mukotrpnoga rada mnogih ljudi od ispisivača (ili upisivača u računalo) do korektora, »a u slučaju zaista velikih rječnika praktično dobar dio nečijeg života« (Zgusta 1991, 321). Zbog toga je ovdje bilo riječi ponajviše o važnosti priprema za taj veoma zahtjevni posao. Naime, posljedice nedovoljno razrađene ili nejasne koncepcije dalekosežne su, jer se izrada rječnika oteže u nedogled, a ljudi i materijalna dobra se troše nemilice. Stoga je bolje i duže planirati nego poslije stalno krpiti. U pripremne radove ide prije svega izrada osmišljene koncepcije, odnosno detaljnih uputa za obradu. Spomenuti su

¹¹ Usp. Anićev *Rječnik*.

važniji elementi koje takve upute trebaju razraditi, a neki su ilustrirani primjerima. Ovdje se nisu mogli razraditi svi leksikografski postupci jer svaki od njih traži posebnu raspravu.

Literatura

- Akademijin *Rječnik: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I—XXIII*. JAZU, Zagreb 1880—1976.
- Anićev *Rječnik: Vladimir Anić, Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb 1991.
- Апресян, Ю. Д. Морфологическая информация для толкового словаря, и: *Словарные категории. Сборник статей*. АН СССР, Москва 1988.
- Babić, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Nacrt za gramatiku. JAZU, Zagreb 1986.
- Bratanić, Maja. Korpusna lingvistika ili sretan susret, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 27, Zagreb 1992.
- Matičin *Rječnik: Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*. A—F, Zagreb — Novi Sad 1967.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. A—Š. SAZU, Ljubljana 1970—1985.
- Zgusta, Ladislav. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo 1991.

LEXICOGRAPHIC PROCEDURES

Summary

In planning the dictionary work it is necessary in the first line to compile a set of instructions which define lexicographical procedures for all the phases of the work. All important procedures have to be enumerated and clearly defined.